

DİVANI-NİZAMİ [GƏNCƏLİ]

TÜRKÇƏ (AZƏRBAYCANCA)

[qəsidələr- qəzəllər]

(Xədiviyyə nüsxəsi – Tehran nəşri əsasında)

Tərtibçi: Eloğlu

Hazırlayan və köçürən: Dr. Hüseyn Şərqi Soytürk

BAKİ-2006

DİVANI-NİZAMI | GÖNCƏLİ

Türkçə (azərbaycanca) qəsidişlər-qəzallar
Bakı, «NURLAR», 2006, 64 səh.

Bu kitab Nizami Gəncəlinin türkçə yazmış olduğu qəsidiş və qəzəllərini özündə ehtiva edir və ilk dəfə olaraq İranda rəsmi icazəli şəkildə nəşr edilmişdir. Həmin kitabın təkrar nəşridir.

ISBN - 9952 - 426 - 31 - 3

© «NURLAR», 2006

ÖN SÖZ

Nizami Gəncəvi, Nizami Gənceyi, Nizami Gəncə və Şeyx Nizami kimi qeyd olunan böyük Nizami, sənət dünyasında tatsız olduğuna görə, ondan sonra dünyaya gəlib yaşayan şair və təzkirəcilər, Nizami dedikdə “Gəncəli Nizami”ni nəzərdə tutublar. Əsrlərdir ki, onun adını çəkdikdə “Gənceyi” və “Gəncəli” sözlərini təxəllüsündən sonra yazmasalar da, Gəncəli Nizamiyə işarə olduğu aydın görünür. Buna görə ki, onun tatsız yaradıcılıq dünyasından söz düşəndə, oxşarı olmadan müxatəblər, sözü gedən şairin hansı Nizami olduğunu yaxşı bilirlər. Onun adı İlyas, ləqəbləri Cəmaləddin və Nizaməddin, künəsi Əbuməhəmməd, atasının adı isə Yusifdir. O, şeirdə Nizami təxəllüs etmiş, öz əsrinin parlaq ədəbi simalarından olmuşdur. Anasının sıfətini öz dilindən Rəyisə yazmışalar da, bu ada şübhələnənlər də olubdur. Prof.Ə.Səfərli bu haqda əlyazmanın düzgün oxunmamasına işarə edir. Doktor Bərat Zəncani isə, belə bir adın olduğuna şübhəylə yanaşır. Doktor Hüseyin Məhəmmədzadə Sədiq Rəyisə bilir, ancaq bu şübhə həll olunmamış qalır.

Nizaminin anadan olduğu tarix haqqında müxtəlif fikirlər irəli sürlülmüşdür. Ripka, Bertels, Baxter və Müctəba Minovi Nizaminin anadan olduğunu 535-ci il (hicri), müəyyənləşdirmişlər. Vəhid Dəstgerdi 535-dən 540-a qədər, Minorski 541 və ya 551-ci il h., Məhəmməd Moin 542 ya 543 h., Doktor Zəbihəllah Səfa 540-dan irəli və ya 540 h., Səid Nəfisi 540 h., və Xəlil Yusifli ilə Əlyar Səfərli isə 1141 miladi ilində yazmışlar. Məzarını Gəncə şəhərinin yaxınlığında yerləşən Əhmədli kəndində müəyyənləşdirmişlər. Əmir Dövlətşah Səmərqəndi Nizaminin vəfatını 576 h, Qəzvini 590 h, Hacı Xəlifə Kəşfəl-Zununda 596 ya 597 h, Bertels və Ripka 599 h., Vəhid Dəstgerdi 600 ya 614 h., Doktor Moin 614 h., Zəbihəllah Səfa 614 h., Xəlil Yusifli ilə Əlyar Səfərli 1209 miladi ilində müəyyənləşdirmişlər.

Nizami ilk dəfə olaraq qıpçaq gözəli olan Afaq ilə evlənmiş, Məhəmməd adlı bir oğlu olmuş, qıpçaq gözəli Afaq cavan ikən dünyadan

köçmüş və guya Nizami o acı ayrılıqdan sonra da iki dəfə evlənmişdir. Dərbar və saraylara doğru yönəlməyən Nizaminin farsca və türkçə şeirlərində insansevərlilik, bəşəri arzular və nəcib duyğular oxucunu valeh edir. Nizaminin ləqəblərinin biri də Şeyx Nizamidir. Belə ki, Qızıl Arslan onu məclisinə çağıranda: – Nizami gəlir, – deyə, içki və sağırların ortadan götürülməsini əmr edirdi. Bu, Nizaminin İsləm dininə dərin etiqadını göstərir. Əlimizdə olan Divani-Nizamidə, ilk şeirini Məhəmməd həzrətlərinə həsr etmiş və şeirin əhəmiyyətini görə, katib də o şeirə Divani-Nizaminin ilk səhifəsində yer vermişdir.

Nizaminin "Xəmsə"ində altı şeir kitabı yerləşir. O, "Xəmsə"də olan şeir məcmuələrini, adlarını aşağıda qeyd etdiyimiz əmir və şahlara ithaf etmişdir.

1. "Məxzənül-əsrar" ("Sirlər xəzinəsi") Məlik Fəxrəddin Bəhramşah, Ərzincan hakimi.

2. "Xosrov və Şirin", Əbūtalib Togrul ibn Arslan, Atabay Şəmsədin Məhəmməd Cahan Pəhləvan (Eldəniz oğlu) və Qızıl Arslan.

3. "Leyli və Məcnun", Əbumüzəffər Şirvanşah.

4. "Həft peykər", ("Yeddi gözəl") Sultan Ələddin Körpə Arslan.

5. "Şərəfnamə", Atabay-Əzəm Məlik Nüsretəddin Əbübəkr Səlcuqi (Məhəmməd Cahan Pəhləvanın oğlu).

6. "İqbalməmə", Mosul padşahı Məlik İzzəddin Mahmud ibn Arslan.

Əlinizdə olan "Divani-Nizami" Azərbaycanın böyük şairi, Gəncəli Nizaminin ana dilimizdə yazdığı şeirlərdən ibarət bir məcmuədir. Ədəbiyyat tariximizdə ilk dəfə çap olunub yayımlanan bu kitab, yəqin ki, öz incəlikləri ilə, orta əsrlərə aid olan şeir, dil və ədəbiyyatımız haqqında yeni fikirlərin söylənilməsinə səbəb olacaqdır. İlyas ibn Yusif ibn Zəki ibn Müəyyid (Gəncəli Nizami = Nizami Gəncəvi)-in türkçə yazdığı şeirləri ilk dəfə çap olunur.

Oxular öz rəyini və fikirlərini aşağıdakı e-mail – adresə göndərə bilərlər: neli 35@rambler.ru

DİVANI-NİZAMI HAQQINDA MÜLAHİZƏLƏR

Böyük nizamişunas Səid Nəfisi "Divani-Qəsaid və qəzəliyyati-Nizami"nin müqəddiməsində belə yazar: "Nizaminin divan şeirləri tərəddüsüz demək olar ki, var imiş ən yaxşı dəlil onun dediyi sözdədir, Qızıl Arslanın hüzurunda qurulan məclisi şərh etdikdə buyurur: Nizaminin qəzəllərini qəzallar (xanəndələr) çəngin məhzun nalələri ilə oxuyurlar. Başqa bir yerdə "Leyli və Məcnun" poemasında deyir: "Sevinc bayramı"nda idim, Keyqubad şənliyində, çatma qaşlarımı açmış, divanımı qabağıma qoymuşdum. Aynı dəlildə bir çox təzkirəçilərin və müəlliflərin açıq danışqlarıdır. Səmərqəndi deyir: "Nizaminin divanında qəsidələr, qəzəllər, qitələr və rübai'lər yerləşirdi. 20000 beytdən çox şeiri var idi. Daha möhkəm dəlil, öyrəndiyimə görə, onun divanının bir çox nüsxələri ayrı-ayrı kitabxanalarda vardır".

عدد	اورات ۳۸۲ رضئه مختلة (قلم تطبيقي)	من نورين الكتبة البوابية
۱	هـ ديوان نظامي تأليف الملك نظام الدين أبي محمد جل الدين يوسف بن نمير الشيرازي الارسي المتوفى ۷۷۷ او له بالترفة باب سيد الوريالخ (قلم تطبيقي) بخط يد أحد بن لستندروم غررمه في ۹۱۲هـ وهو باللغة التركية	هـ ديوان نصري اوله قواكي ا كرم سري بيبي جنان (قلم تطبيقي)
۱	هـ ديوان هاشمي او له اي حسن جهان كبرتارايش دوران الحلة (قلم تطبيقي)	هـ ديوان هاشمي او له بذاته شارامت ابسد جشم دلفكلترا الخ (قلم تطبيقي)
۱	هـ ديوان ذخيري او له اي داشتندز قبضه قدرت درجه از الخ (قلم تطبيقي)	هـ ديوان ذخيري او له اي داشتندز قبضه قدرت درجه از الخ (قلم تطبيقي)
۱	هـ رسالة منظومة اولها لـ زاربروندان افتو الخ	رسالة منظومة اولها لـ زاربروندان افتو الخ

نس ۱ ج ۱ نخ ۱۸۱ نع ۹۰۴۷ *

Nizaminin divanında bir nüsxə Misirin Xədiviyyə kitabxanasında, Qahirədə mövcuddur 1306 (h.q.) də Qahirənin Osmaniyyə mətbəəsində ilk dəfə çap olunan kataloqda Əli Əfəndi Həlmi Dağıstanı farsca və türkçə el-yazmalarının elmul-ədəbul-farsi bölümündə bir məcmuədən söz açır ki, altı kitabdan ibarətdir. 1-Divani-Nizami, 2-Divan-Hatifi, 3-Divani-Məsud, 4-Divani-Xatəmi, 5-Divani-Fəthi, 6-farsca mənzum bir risalə (müəllifi bəlli deyil). Divanda Nizami haqqında bir neçə sətir dərc olunub: “Divani-Nizami=Təlif Ulmövla Nizaməddin Əbui Məhəmməd Cəmaləddin Yusif bin Müəyid əl Gəncəvi əl Üveyisi, vəfat etdiyi il 597 (h. q) əvvəlində yazmış: ya əşrəfulbəriyə ya seyid əl vəra... təliq xətti ilə Pir Əhməd ibn İskəndər yazılışının qurtarışı 923 (h.q.) o, türk dilindədir. İşarə olunan kitabda gələn bu nişanə və Nizaminin əsl-nəsəbi qabaqda yazdığını kimi göstərir və yəqin edir ki, əsər Nizami Gəncəvinin divanından başqa bir əsər deyil. Göstərilir ki, Gəncəli Nizaminin Qahirə nüsxəsində ayrı şeirləri də vardır”. İstərdim Əli Əfəndinin kitabının həmin səhifəsini diqqətinizə çatdırmış olam, o səhifənin foto-sunu müləizə edirik!

Əli Əfəndi Helmi ibn Dağıstanı məcmuəni bütünlüklə Nizami Gəncəviyə aid bilmiş və qeydlərində başqa izahlar verməmişdir. Halbuki məcmuəni araşdırıldığda, onun iki Nizamiyə aid ola bildiyi ortaya çıxır: I- Gəncəli Nizmai, II- Qaramanlı Nizami.

Xədiviyyə nüsxəsinin tayı dünyanın ayrı kitabxanalarında və muzeylərində hələ tapılmayıb, olsa da, üzə çıxmayıbdır. Xədiviyyə nüsxəsinin (Divani-Nizami) əlisba əsəsilə dəqiq sıralandığı maraq doğuran bir mövzudur. Belə ki, bir məcmuədə üç dəfə sıralanma gedir. Yəni, “əlif”dən “ya”ya doğru üç dəfə sıralanma görünür. Bu, məni daha artıq inandırdı ki, məcmuə müxtəlif Nizamilərdən ola bilər. İlk bölümün şeir dili, şairlik səpki və ayrı-ayrı ünsürləri və qəsidələrdə olan məmduhların adları, eləcə də “Xəmsə”dən tapdigim örnəklər, onun Nizami Gəncəviyə aid olduğunu sübut edir. İkinci və üçüncü bölüm Nizami Gəncəvidən iki əsr sonra dünyaya gələn Qaramanlı Nizamiyə aiddir, Xədiviyyə nüsxəsinin sonuncu sıralanan bölümündə olaraq və bəzi təzkirələrdə Qaramanlı Nizaminin adına qeyd olunan beytlər, eləcə də Gəncəli Nizaminin duyğu və şeir dünyasından fərqli görünən o bölüm elə Qaramanlıya aid görünür.

Prof. Ə. Səfərli və Xəlil Yusifli “Azərbaycan ədəbiyyat tarixi”ndə yazırlar: “Nizami lirik şeirlər toplusu olan “Divan”ını özünün bir qeydi-nə görə Şirvan şahı Axsitana bağışlamışdır. Bu “Divan”ı görən orta əsr müəllifləri orada iyirmi min beytə yaxın bir miqdardan şeirlər toplandığını qeyd edir”. (“Azərbaycan ədəbiyyat tarxi”, Əlyar Səfərli və Xəlil Yusifli, SoyTürk, s/ 112, Tehran çapı, 1376).

Nizaminin əsərləri üzrə çalışan Vəhid Dəstgerdi yazar: “İndi Nizaminin qəsidə və qəzəllərindən 8 nüsxə əldədir. 5 Hindistanda, iki nüsxə London, biri Berlin və biri Təbrizdədir”.

Demək lazımdır ki, Vəhid Dəstgerdinin əlində olan nüsxələrdə Nizaminin türkçə şeirlərinə işaret edilmir. O qeyd edir: “Səfəvilər dövrü Nizaminin kamil divanı mövcud imiş və saib öz cüngündə və ağayı Xalxalının cüngünü yanan, Nizaminin sübut olunan taysız qəsidə və qəzəllərin-dən söz açmış və örnəklər vermişlər”.

DİVANI-NİZAMİDƏ OLAN DİL NORMASI

Türkçə divandakı şeirlərdən görünür ki, Nizami Gəncəvinin dövründə gedən dil norması, "Kitabi Dədə Qorqud"dan sonra yaranmış bir dilin məhsuludur. Nümunə olaraq Nizaminin şeirlərində olan bir neçəski türk məşəli sözlərə diqqət edək:

Tonada: don geydirə\bəzəyə

Beyt

*Hökəm qıldı ki cəhani tonada badi bahar,
Çün çəmən mülküna şah oldu müqərrər nərgiz.*

Sökü: nizə, cida

Beyt

*Gözünü göyə dikib başı dikəli söküyə,
Oldu san döşməni darayı dilavər nərgiz*

Qət = qat: yan, hüzur

Beyt

*Ol kim qətində dini biqədrdir necə kim,
Cahil qətində alim, alim qətində cahil.*

İşik: astan, dərgah, qapı

Beyt

*Həm cəlali qədr ilə qədrin işikidir fələk,
Həm kəmali əmn ilə mülkin hərimidir hərəm.*

Əm: dərman, dava

Beyt

*Sevməyənlər zatını bir dərdə olsun mübtəla,
Kanların dərdinə olmaya ölümdən qeyri əm.*

Üzlər: istər, həsrətini çəkər, arzu edər

Beyt

*Yüz urub torpağa o üzləri üzlər lalə,
Göz açıb bağda o gözləri gözlər nərgiz.*

Öysərlöysəməklöksəmək: (üzsəmək, Z-S olmuş, [üzləmək\istəmək])

Beyt

*Hişmətilə düşmənin ol dəm öysər sana kim,
Haq qətində bula Əhməd hörmətinı bulhəkəm.*

Gidərmək: gidərmədi (kənara qoymadı)

Beyt

*Dildən olunca sureyi nuri gidərmədi,
Ta müşhəfi cəmalına qıldı nəzər çıraq.*

Yılmaq\Ilmaq: sürətlə getmək, sürətlə surmək. (Yılmaq=ürkəmək)

Beyt

*Sürətilə yilsa bin yıl yel kimi fülki fələk,
Bulmaya cah o cəlalin bəhrinə hədd o kənar.*

Çapın: incə toxunmuş parça (bez)

Beyt

*Necə kim fərraş çapın şiveyi leyl o nəhar,
Gəh döşəyə fərsi-ənbər, gəh tuta çətri siyah.*

Dəklu: qədər\dək\tək\təki

Beyt

*Ləşkəri-düşmən nə dəklu çox isə ulduz kimi,
Aftabi tələtin gördükə olur tar o mar.*

İndisə beylərini oxuduğumuz əski türkçədə olan sözlərin bəzilərinin “Kitabi-Dədə Qorqud”da olan nümunələrini oxuyuruq:

Tunatdi: (tunatmaq)?

– Yalın görsə tunatdı

Gidərdi: (gidərmək)?

– Oğlan buganın alnından yumruğun gidərdi

Qatında: (qətində)?

– Bayındırhanın qətində sənə qəzəb ola

Dəklu (qədər, tək, dək)!

– Amma bir quş dəklu oğlandır.

NİZAMİNİN TÜRKÇƏ VƏ FARSCA OXŞAR TƏRKİBLƏRİ

Nizaminin türkçə şeirində olan bir çox tərkiblər və təşbehlər var ki, Nizaminin “Xəmsə”si ilə tutuşdurulduqda, məna, məzmun və ibarələrin bir-birinə yaxın və bənzər olduğu görünür. Elə ki, bəzən biri o birindən tərcümə deməkdir. Bu da hər iki əsər yaradıcısının olduğuna başqa dəlildir.

Nərgiz

*Sanasan düşdü nücumilə fələk əksi yera,
Səhəni bağ olalı səbzəilə sərasər nərgiz.
“Göylərdən yerə ulduz düadü
Bir sarı gül (nərgiz) bitdi”*

Zərkəş ələməlsəncəq?

*Ələm o səncəqi-zərkəş nə səbəbdən götürür,
Gər səriri çəmənə olmadı sərvər nərgiz.
“Nizamini zahidliyi ərşisi mizandır
Qızılla toxumuş bayraqın altında oturaqdır”*

Sipər \ güli-nil (nilufər)

*Lacvərdi sipəri verdi güli-nil əlinə,
Ördi (hördi) öz başına altın sulu məğfər nərgiz.
“Nilufər, əlvan günəşdən bir sipər, suya atdı,
davasız, dalaşsız”*

Nərgiz (başı coşması)

*Çığzınar başı, qaralar gözü zülmətdə məgər,
Sədi aləmini eylədi mənzər nərgiz.
“Bənövşə bir daha qara geyindi
Nərgizin başı məstlikdən firlandı”*

Nəvr: şükuflaqönçə

Hani ağızin kimi bir şivəyə məzħə qönçə,
Hani çəşmin kimi bir nəvri müsəvvər nərgiz.
Fələyin ağacının budağından bir çıçək cürcəmiş
“Kölgənin ardınca derəm [qızıl pul] tökmüş”.

Ləşkəri-gül

Ləşkəri vərdi şü cəm eylədi bir surətilə,
Əsgəri-bərdi həlak eylədi yeksər nərgiz.
“Həml ulduzu ucalıqda sürəyya taxtı qurmuş
Güləşgəri çöldə xeymə qurmuş [cadır=xeymə]”

Nə'l hilal (məmduhun atının nalını hilala oxşatmaq)

Nə'l-i pay-i əsbinə bənzətməsə, özün hilal
Olmaz idi, güşeyi güşi-fələkdə güşvar
“Atının naliylə ay parasını ölçərsə,
Fələk atının nalının halqasından keçər”

Zümrüd Vəfi

Hirz etdirdi məgər soyuğun əfisindən.
Ki zəbərcəddən edir baliş o bəstər nərgiz.
“Əfinin gözü zümrüd daşına düşsə kor olar,
Şeytanın qulağı quran eşidəndə kar olar.”

TÜRKÇƏ DIVANDA NİZAMİNİN MƏMDUHLARI

1) Məhəmmədxan

Kimdir ol Xosrovi-Afaq Məhəmmədxan kim,
Gədi-rahindan edir didə münəvvər nərgiz.

Doktor Bərat Zəncani yazır:

“....məddahlar bundan sonra, Məhəmməd Cahan pəhləvan və qızıl Arslan və Toğrul və Şahı Şəhnə adlandırdılar”

Yenə həmən qaynaq yazır: Nizami öz şeirlərində

“... Məhəmməd Cahan Pəhləvanın adını oxşayıb, onun adı (Məhəmməd), künəsi (Əbu Cəfər) və ləqəblərini “Şəmsəddin vəddonya=dünyanı işıqlandıran günəş”, tacbəxş, (məlek əzəm), (ətabək), (şah Afaq) gətirir.”

Beləliklə Nizaminin “Xosrov və Şirin» əsərində oxuduğumuz (Şahi-Afaq) dediyi şah, həmin Məhəmməd Cahan Pəhləvan Eldəniz oğludur. (Şahi-Afaq=Xosrovi-Afaq). Əlimizdəki türkçə Divani-Nizamidə də adı çəkilən Məhəmmədxan, Məhəmməd Cahan Pəhləvandan başqa bir kimsə ola bilməz.

Qeyd edək ki, türklər qədim dövrdə Atabəylərə ləqəb olaraq “xan” sözünü şah yerinə işlədirmişlər. Doktor Riza Nur, Səlcuqlar tarixində də Məhəmmədxan haqqında belə yazmış: “Cahan Pəhləvan Atabəy Məhəmmədxan”

Kimdir ol Xosrovi-Afaq-Məhəmmədxan kim,
Gədi rahindan edir didə münəvvər nərgiz.

*Sahin adı varaqlarda
Şah Afaq ünvanılı bəlləndi*
***

Daha çox Şəmsəddin Vəddünya ləqəbilə tanınan Məhəmməd Cahan Pəhləvana, “Şahi-Afaq=Xosrovi-Afaq” ləqəbini, elə Nizami verib, farsca və türkçə şeirlərində də qeyd etmişdir.

*Olmuşam şaha həqarət torpağında paymal,
Məni torpaqdan götür, cün sən günəşsən, mən də nəm.*

“Günəş = şəms”

Görünür ki, o, istədiyi yerlərdə Məhəmməd Cahan Pəhləvanın qəblərindən faydalayıb, öz məmduhuna şairanə işarələr edirmiş.

Belə nəzərə gəlir ki, “Nərgiz” rədifli bu qəsidədə adı çəkilən “Məhəmmədxan” Məhəmməd Cahan Pəhləvan İldəgiz (Eldəniz) olsun. Tarixdə Cahan Pəhləvan, Məhəmməd Cahan Pəhləvan və Məhəmmədxan adıyla qeyd olunubdur.

*Götürər başına zər neyrəyə dilər isə gedər,
Əhdiləlində əya şahi Müzəffər nərgiz.*

Deməli, Atabəylərin iqtidarlı əmirlərinə şah ləqəbi və xan ləqəbi verilmişdir. Nizami Gəncəvi isə həm “Xəmsə”də, həm də türk şeirlərində o ləqəblərdən faydalılmışdır.

2) Cahanbəxş\Müzəffər (Qızıl Arslan)

Doktor Bərat Zəncani “Şərhi Məxzən-ələsrar”da yazır: Qızıl Arslanı mədh etmiş adını çəkdikdən sonra (Qızıl şah) və ləqəbləri (Cahanbəxş, Müzəffərəddin, Əldünə, Şah Məğrib... ”

Görünür ki, “Cahanbəxş, Müzəffərəddin Vədildövlə (=Müzəffər Şahi-Məğrib Qızıl Arslana verilən ləqəblərin biridir”.

Cahanbəxş-Müzəffər

*“Cahanbəxş, Yeddi Ölkənin Kənəsi ki,
Din və dövr Lətondan Mözəffər oldu”.*

*Bir xudavəndi Cahanbəxş səfaqədir ki onun.
Bağı-qədrində məhə o mehr ola kəmtər nərgiz.*

(Xudavənd = şah, padşah)

*Götürər başına zər neyrəyə dilərsə, gedər,
Əhdiləlində əya şahi müzəffər nərgiz.*

Məncə, Nizami “Nərgiz” rədifli qəsidəsində hər iki qardaşdan adı parmiş (Məhəmməd Cahan Pəhləvan və Qızıl Arslan) və hər ikisinin təltifatını bir yerdə saxlamışdır.

3) Sultan Camal (əddin)

*Şəhriyari-növcavan sultan Camal ol şah kim,
Xosrovi-ali ələmdir valiyi vala himəm.*

Belə nəzərə gəlir ki, beytdə adı gələn Sultan Camal, Atabəylərin Həmədanda hökm sürən və o sülalənin ədalətli əmirlərindən olan Cənaləddin olmuş olsun. Buna görə ki, Nizaminin dövründə o (Cəmaləddin Ay Abə), Həmədan əmirliyində hökumət edirdi. Onun haqqında ‘Rahət-əlsüdər və Ayət-əlsürur’ kitabında kifayət qədər məlumat varlır. “Cəmaləddin Ay Abə” və Nizami Gəncəvinin hayatı, dövrü yazılan ‘Rahət-əlsüdər və Ayət-əlsürur’da belə bir qeyd vardır: "... Həmədan əmirliyində adil padşah, Məlikülüməra “Cəmaləddin” Ay Abə “əzim şəbəki İzzənəsrə...”

(rahətəlsüdər və ayətəlsürur s.40)

Bu Atabəy Camal, Toğrul ibn Arslanın xas hacibi (dərbar vəziri) olmuş (“Rahət-əlsüdər və Ayət-əlsürur”, səhifə 331) həmən qaynaqda qeyd olunur: "...padişah Məlikülüməra “Cəlaləddin”aybəzəm Ətabəki ki, zənanənin yeganəsi, dünyanın xoş xislatlısıdır və İraq əmirliklərinin qalanı da onun idi.

4) Səncər\Toğrul

*Bu Səncər ilə Toğrul vəsfini, ey Nizami
Cızsən mürad edərsən, Şəh qapısına dögrul.*

Şeirdən aydın olur ki, Nizaminin hayatı, dövründə yaşayan Səncər və Toğrula işarədir. Bu da göstərir ki, Nizaminin yaşadığı illərdə həyatda olan “Səncər və Toğrul”dan danışılır. Bu Səncər “Məlik Səncər” və Toğrul isə, “Toğrul ibn Arslan” olmalıdır. Qızıl Arslan Məlik Səncəri dustaqlan xilas edib, İraqi-əcəmdə taxta çıxdı. Səlcuqların tarixini

yazan Məhəmməd ibn Əli ibn Süleymani Ravəndi, öz kitabında qeyd edir: "...Atabəy Qızıl Arslan Həmədan əmirliyinə gəldi, padşah seçildi. Süleyman oğlu Məlik Səncəri qaladan [zindandan] gətirib, [sonra] qalaya göndərdi və özü taxta keçdi..."

(rahətolsüdür və ayətolsürur. s.36)

Həmən qaynaqda Müsəhhih yazır (Ətək yazı- səhifə 369):

"Bu şeirlər Sultan Toğruldandır burada "Səncər"
məliksəncər Süleyman oğludur. Ki Atabəy Qızıl Arslan
onu həbs zamanı taxta keçirdi

Beləliklə, "Bu Səncər ilə Toğrul vəfsini" misrasında adı gələn Səncər "Məlik Səncər ibn Süleyman" ilə "Sultan Toğrul ibn Arslan" olmağıdır.

Nizami Gəncəvinin həyatından sonra, Səlcuqlar hakimiyyəti devrilir, Xarəzmli iş üstünə gəlir və bir daha Səncər və Toğrul adında hakim olmur. Buna görə bu şeir yalnız Nizami Gəncəvi dövrü yazılmalı olur. Səlcuqların son illərində Nizami təxəllüs edən və türkçə şeir deyən Nizami Gəncəvi ola bilir. Tarixdə elə bir başqa Nizami təxəllüs edən tələb etmişdir, səralanıb qurtaran hər bölümün bir şairə aid olduğunu başa tutur. Demək lazımdır ki, ilk səralanan şeirlər (qəsidiə və qəzəllər) Nizami Gəncəviyə aid görünür. İlk və son bölümün arasında 17 farsca qəzəl və 17 farsca təxmis görünür. Farsca bölümü də elə Qaramanlı Nizamiyə aid ildik, buna görə ki, Məhəmməd Tahir Bursali "Osmanlı müəllifləri" ilə kitabında, Qaramanlı Nizaminin farsca şeirlər yazdığını Hafızırazının şeirlərindən təxmislər etdiyini bildirmişdir. Bursalının "Təzkireyi-Səhi" dən götürdüyü məlumat əsasında, əlimizdə olan vanda Hafızın:

5) Mir Əhməd (Əmir Əhməd)

Sultan Əbu-əlfəzayil, Mir Əhməd ol mələk kim
Bir bəhrdir ki, bulmaz əql ona hiç sahil

Nizami öz şeirlərində onu fəzilətlilərin şahı və sultani adlandırmışdır. Nizami dövründə yaşayan Mir Əhməd (Əmir Əhməd) yalnız "Fələkəddin Əhməd" olur. Onun haqqında Ə.Kəsrəvi məlumat vermişdir. Kəsrəvi "şəhriyarani gümnam" kitabında qeyd edir ki, "Fələkəddin Əhməd Əlaəddin Ərsalan oğlu Azərbaycanda hakim olmuşdur.

6) Səd (Atabəy səd)= Səd Zəngi

Bunu bulдум çarə kim bu sədilə olam qərin.
Ola kim feyz ola zatından səadət banə həm.

Atabəy Səd (Zəngi) Selğur şahın atasıdır. O, 614 (h.) Sultan Məhəmməd Xarəzmi ilə döyüşür. Sultan ona zəfər çalır, o yaxalanır, fakat bölgələrində hakim olur.

XƏDİVİYYƏ NÜSXƏSİNDƏ SIRALAMA NECƏ DAVAM EDİR

Divan ədəbiyyatında bir ənənə olaraq "Divani-Nizami"nin də sıralama mövzusu diqqətəlayiqdir. Divanın içərisinə daxil olunan şeirlərin üç dəfə sıralandığı məlum olur. Çox sevindiricidir ki, katib şeirlərin sıra yazılımasına önəmlə yanaşmışdır. Bu sıralama Nizaminin bir nəfərin ox, bəlkə başqa Nizaminin də əsərlərinin həmin divana daxil olduğunu östərir. Nəzərə gəlir ki, bu şeirlər bircə şairin əsəri olsayıdı, yəqin ki, bu bir dəfə sıralayardılar. Yəni, indiyədək bir şairin divanının bir təcmüdə üç dəfə sıralamamışdır. Bir divanda üç dəfə sıralama etmişdirlər, sıralanıb qurtaran hər bölümün bir şairə aid olduğunu başa tutur. Demək lazımdır ki, ilk səralanan şeirlər (qəsidiə və qəzəllər) Nizami Gəncəviyə aid görünür. İlk və son bölümün arasında 17 farsca qəzəl və 17 farsca təxmis görünür. Farsca bölümü də elə Qaramanlı Nizamiyə aid ildik, buna görə ki, Məhəmməd Tahir Bursali "Osmanlı müəllifləri" ilə kitabında, Qaramanlı Nizaminin farsca şeirlər yazdığını Hafızırazının şeirlərindən təxmislər etdiyini bildirmişdir. Bursalının "Təzkireyi-Səhi" dən götürdüyü məlumat əsasında, əlimizdə olan vanda Hafızın:

Rindlərə eyb etməyi xoşəxlaq zahid,
Ki, özgələrin günahını sənə yazmaycaqdır.

Ələli qəzəlinin təxmisini Qaramanlı Nizamidə görürük. Bu, ikinci bölmədə sıralanan şeirlərlə üçüncü bölümün sonuna qədər olan şeirlərin aramanlı Nizamiyə aid göründüyü göstərir. Xədiviyyə nüsxəsinin kibət tarixi (923) göstərir ki, Gəncəli Nizamidən sonra qüdrətli şair olub, anda yaşayib, təhsil alıb, sonra Qonya şəhərinə gedən Qaramanlı Nizamidən başqa, təzkirələrdə qeydə alınan bir Nizami yoxdur.

Həsən Çələbi isə təzkirəsində Qaramanlı Nizami haqqında dəyərli məlumat vermişdir. Üçüncü bölüm isə daha da diqqətəlayiq görünür. Bu bölüm "A" ərfi ilə başlanıb "Y" hərfi başa çatır. Diqqətlə yazılıb, əbcəd əlifbası

ilə düzgün surətdə sıralanıbdır. Sıralanmaların mülahizəsində bəminin adına vermişdir. Maraqlıdır ki, Haluk İpəktən bir sıra rəmzlərə də nəticəyə çatmaq olur ki, Nizami Gəncəviyə aid görünən ilk bölümün bişarə edibdir.

Çox hissələri aradan getmişdir. Mənə elə gəlir ki, bu bölümün yox olma hissələri Pir Əhməd ibn İsgəndərin istinsax etdiyindən sonra aradakecmədiyi kimi, şeirlərin incələməsində də öyulen bəy və ya sultanın kim getmişdir. Divanın ilk şeirinin son səhifəsinin və ya son səhifələrinin yoola biləcəyini ortaya çıxaracaq ən ufaq bir ip ucu bulmaq mümkün olduğu aydınlaşdır. Buna görə ki, Divanda gördükümüz şeirlərin axırındımsızdır” (Qaramanlı Nizami/Haluk İpəktən/1974 AN Kara/s.23) Haluk rəsm olunan əlamət bu şeirin sonunda gözə toxunmur. Xəttat bütülpəktənin bu böyük və alimanə etirafı göstərir ki, Qaramanlı adına toplanan Divanda bir sıra şeirlərin məmduhları Qaramanlı dövrü yaşayan ha-

şeirlərin sonunda belə bir əlamət qoymuşdur: O, haqlı olaraq yazır: “...digər 4 qəsidə də, adına yazılışı kişiinin adı hissələri Pir Əhməd ibn İsgəndərin istinsax etdiyindən sonra aradakecmədiyi kimi, şeirlərin incələməsində də öyulen bəy və ya sultanın kim getmişdir. Divanın ilk şeirinin son səhifəsinin və ya son səhifələrinin yoola biləcəyini ortaya çıxaracaq ən ufaq bir ip ucu bulmaq mümkün olduğu aydınlaşdır. Buna görə ki, Divanda gördükümüz şeirlərin axırındımsızdır” (Qaramanlı Nizami/Haluk İpəktən/1974 AN Kara/s.23) Haluk rəsm olunan əlamət bu şeirin sonunda gözə toxunmur. Xəttat bütülpəktənin bu böyük və alimanə etirafı göstərir ki, Qaramanlı adına toplanan Divanda bir sıra şeirlərin məmduhları Qaramanlı dövrü yaşayan ha-

Əlimizdəki Divanda oxuduğumuz ikinci şeir “Nərgiz” rədifli qəskimlər deyildir. “Nərgiz” rədifli qəsidənin də başlanış hissələri yoxdur. Deməxərin bizə məlum olmayan səhifələri aradan getmişdir. Əlyazmanın məsələn; Qaramanlı dövrü “Sultan Camal adlı bir padışah yox idi. Ətəklərində sonra yazılıcaq olan səhifənin ilk kəlməsini müləhi Halbuki Xədiviyyə nüsxəsində” oxuyuruq:

“Şəhriyari-növcavan, Sultan Camal ol şah kim,
Xosrovi-ali ələmdir, vali vala həməm.
Xosrova sənsən bu gün ol şahi sahib ədl o dad,
Kabi-tiğin yer üzündə qoymadı gərdi-sitəm.
Bəhr olub qovdun, qəm ilə gövhəri oldu nəsim,
Bar-i ehsanıla ta tutdu fələk püştünü xəm.
Sərvəra beş barmağındandır kifayət cud ilə,
Afitab o mahtab ilə səhab o kan o yəm”.

Sonrakı dövrlərdə kitabın varaqlarının sayını, başqa bir qələm nota alanların yazdıqları sayıları da (ədədləri= varaqlara qoyulan sədədlərini) gözdən keçirəndə Divanın ilk şeirilə “Nərgiz” qəsidəsində 5 vərəqin düşdürüyü aydınlaşdır.

Divani-Nizaminin (Xədiviyyə nüsxəsinin) ilk bölümü ilə son bölümün şeirlərini nəzərə aldıqda, ilk və son bölümün aralarında görünən fərq-lərin biri də misralarda görünən fəlsəfi baxışlardır. İlk bölüm yerləşən himasi-bəzmi qəsidələrin hamısının tərkibləri və şairin fikrin görünən çalarlar, onu, son bölümün daha artıq sufizmə uğrayıb, Haikirləşsəydi, “Sultan Camal”ın həmin “Cəmaləddin Aybə” olduğunu dövründən sonrakı mərhələdə olan fars şeirinin irfan ədəbiyyatınızə çıxarardı. Biz Divani-Nizamilərdə bir-birilə qarışq düşən şeirləri çərçivələrinə uyğun görünən xüsusiyyəti lə fərqləndirir. Halbuki, iyird edib, hər iki şairin şeir bölümünü ayrı bölmələrdə çap etdik (ilk bölmədə irfani işaretlər və istilahlar gözə çarpmır. Doktor Barat Zəncəap 2003- Tehran/ nəşr. əndişeye -no).

yazır: “Nizaminin qəsidələr, qəzəllər və rübabılər Divani var idi Mənə, bu hadisə böyük Nizaminin türkə şeirlərində də üz vəndərən xanım doktor Fəxrtac Fəxrivaizi”yə təşəkkürlər edirəm. mişdir, belə ki, onun bir sıra şeirləri, konyalı şair Qaramanlı Nizami şeirləri ilə qarışq düşmüş və katiblərin səhvləri üzrə onun Divanımlı araşdırımları İran mətbuatında dərc olandan sonra, bir çox alimlər keçmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Qaramanlı Nizami Sultımız və ədəbiyyat xadimləri öz münasibətlərini sevincə bildirmişlər. Məhəmməd Fateh zamanı 17 yaşında ölmüşdür. Bir daha qeyd edək Xədiviyyə Nüsxəsinə də Qaramanlının bir çox şeirləri daxildir.

Türkiyədə olan bir sıra əlyazmalarda həm Nizami Gəncəvin həm də Qaramanlı Nizaminin şeirləri qarışmış və 50 il bundan irəhmətlik “Haluk İpəktə” Həriki şairin əsərini yalnız Qaramanlı Ni-

Tədqiqat göstərir ki, onlar yalnız Gəncəvi dövrü yaşamışlar şeirlərin bizə məlum olmayan səhifələri aradan getmişdir. Əlyazmanın məsələn; Qaramanlı dövrü “Sultan Camal adlı bir padışah yox idi. Ətəklərində sonra yazılıcaq olan səhifənin ilk kəlməsini müləhi Halbuki Xədiviyyə nüsxəsində” oxuyuruq:

Aydın olur ki, Haluk İpəktən şeirin Gəncəli Nizaminin olduğuna dair şeirlərin şeirlərinin hamısının tərkibləri və şairin fikrin görünən çalarlar, onu, son bölümün daha artıq sufizmə uğrayıb, Haikirləşsəydi, “Sultan Camal”ın həmin “Cəmaləddin Aybə” olduğunu dövründən sonrakı mərhələdə olan fars şeirinin irfan ədəbiyyatınızə çıxarardı. Biz Divani-Nizamilərdə bir-birilə qarışq düşən şeirləri çərçivələrinə uyğun görünən xüsusiyyəti lə fərqləndirir. Halbuki, iyird edib, hər iki şairin şeir bölümünü ayrı bölmələrdə çap etdik (ilk bölmədə irfani işaretlər və istilahlar gözə çarpmır. Doktor Barat Zəncəap 2003- Tehran/ nəşr. əndişeye -no).

Xədiviyyə nüsxəsinin ilk araşdırıcısı kimi, bu möhtəşəm əsərin onların bir hissəsi aradan getmiş, bir hissəsi də “Nizami” və ya “Nizamaha da elmi şivalərlə incələnməsində geniş surətdə araşdırımlar yapan təxəllüs edən şairlərin şeirləri ilə qarışmışdır. Onlardan Nizami Təbrīormətli alimlərdən, o cümlədən “professor-doktor H.M.Sədiq, professor Nizam Əstərabadi, və Səfəvilər dövrü Nizami təxəllüs edən şairlər Nizami Xudiyev, professor A.Rüstəmova, Doktor M.Kərimi, tanınmış alim, etimoloq İsmayıł Hadı və nüsxənin fotosurətini Misirdən mənə

Professor H.M.Sədiq və professor Nizami Xudiyev həzrətlərinin araşdırımları İran mətbuatında dərc olandan sonra, bir çox alimlər keçmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Qaramanlı Nizami Sultımız və ədəbiyyat xadimləri öz münasibətlərini sevincə bildirmişlər.

Bir daha öz təşəkkürlərimi o hörmətli qayğıkeş insanlara da bildirirəm. Nək istəyirəm.

Bu qəsidələr içində LAMİYƏ yazımaqdə yarışa başlamışlar. Qəsidələrin ünvanı “Toğrul sözünün son həfi “Lam”dan alınmış, “Lamiyə” adlandırılmışdır.

Fərquanədən olan Əsir Əxsikətinin “Lamiyə”si belə başlayır:^{*4}

Cəmaləddin oğlu Kəmaləddin başqa lamiyə yazan şairlərdəndir. Onun qəsidəsi belədir:^{*5}

Lamiyə qəsidələri yazmaq o zaman monqol həmləsində (606 h.) şairlər içində yaygın bir sənətkarlıq sayılırdı. Toğrul qafiyəsi ilə yazılış qəsidələr arasında, Gəncəli Nizaminin türkçə yazdığı qəsidə daha böyük uğur qazanmışdır. Həmin qəsidənin bir üzü Xədiviyyə kitabxanasında saxlanılan Nizami Gəncəvi divanına köçürülmüşdür.

Bu yaxınlarda cənab Sədyar Vəzifə(Eloğlu) köməkliyi ilə nəşr olan “Gəncəli Nizaminin türkçə divanın”da həmin qəsidəni oxuya bilirik.

Gəncəli Nizaminin türkçə Lamiyəsi əmir Əbulfəzail Fələkəd bin Əhməd vəsfindədir. O, Əmir Əhməd, Mir Əhməd və Pir Əhməd şəqəbləri ilədə tanınmışdır.

Lamiyə belə başlanır:

وَصَفِينَدْهُ أَوْلَى حَالَيْنِ ..

Önəmli burasıdır ki, Kamal İsfəhani və başqaları öz lamiyələrini Gəncəli Nizaminin lamiyəsinin təsiri altında qoşmuşlar. Aşağıda Nizamiinin lamiyəsini Kamal və Əsirəddinin lamiyələri ilə üz-üzə qarşılaşıdırıq:

Gəncəli Nizami:

*Ol zülf, ol bünaquş, soban o dəsti musa⁶
Ol xal o ol zənəxdan, harut o çahi babil.*

Kəmal İsfahani:

زَلْفٌ تُو بَرْ بَنَا گُوشْ ثَعْبَانٌ وَ دَسْتٌ مُوسَى
خَارْ تُو درْ زَنْخَدَانْ هَارُوتْ وَ چَاهْ بَابَلْ

Tarix boyunca Gəncəli Nizamidən qalan türkçə şeirləri, Nizami Qaramanının divanına salmışlar.

Xədiviyyə kitabxanasında saxlanan əlyazmanın üzünü köçürən də iki şairin şeirlərini qarışdirmışdır və Nizami Qaramanının çox da iclüləməyən qəzəllərini Nizami Gəncəviyə mənsub etmişdir. Nizami türkçə şeirlərindən əlavə, onun farsca şeirləri də Qaramanının divanına salılmışdır.

بِفَرَاحَتْ رَأِيتْ حَقْ ..
ای در محیط عشق..

- soban: əjdaha, həzrəti Musanın əsasının əjdahaya dönməsini xatırladır.

Dr. H.SƏDİQDƏN: (DÜZGÜN)

“Lamiyə” qəsidəsi və Gəncəli Nizami

Hicri 6-ci əsrin ikinci yarısında, səlcuq türklərindən “Şah Arslan” Toğrul” ləqəbi Toğrul Arslan 555-ci h. ilində orta İranda taxta çıxdı. 573-cü h. ilində vəfat etdi.

Onun ölümündən sonra oğlu Arslan oğlu Toğrul (590–573 h.) şahlığı etdi. Bunlar Azərbaycan və İraqi-əcəm şahı idilər və tarix də “İrəvən Səlcuqları” adı ilə tanınırlar. 511-ci h. ilindən 590-ci h. ilinə kimi hökumət etmişlər. Bu silsilənin şahları aşağıdakılardır:

1. Sultan Mahmud ibn Məhəmməd ibn Məlik Şah Səlcuqi (511-525 h.)
2. Sultan Davud ibn Mahmud (525- 526 h.)
3. Sultan Toğrul ibn Məhəmməd (526- 526 h.)
4. Sultan Məsud ibn Məhəmməd (529- 547 h.)
5. Sultan Məlikşah ibn Mahmud (547- 547 h.)
6. Sultan Məhəmməd ibn Mahmud (548-554 h.)
7. Sultan Süleyman ibn Mahmud (554-556 h.)
8. Sultan Arslan ibn Toğrul (556-573 h.)
9. Sultan Toğrul ibn Arslan (573- 590 h.)

Bu şahların hamısı ədəbiyyat ilə də məşğul olurdular. Fars şairlərlə onlara sitayiş edirdilər. Zəhir Fəriyabi, Xaqani Şirvani, Əsir Əksi Kəti, Nizami Gəncəvi, Qəvvami Razi, Cəmaləddin və Kəmaləddin İsfahani və başqaları fars şeirini türk tərifi ilə doldurdular. Bu qəhrəman sultanlardan birisi Arslan oğlu Toğrul, özü də şeir yazdı. Ravəndi onun haqqında dəyişir: “..onun şeirləri o qədər məşhur olmuşdur ki, burada sözünü eşitmə ehtiyac qalmır.” Və sonra ondan aşağıdakı farsca rübaini nəql edir^{1,2}:

Arslan ata və Toğrul oğul öz zamanlarında ən tanınmış ədib şahlardan olmuşlar. Əsrin bir şox şairləri onların adına qəsidələr yazmışlar. Misal üçün, Əsir Əxsikəti deyir³:

¹ Rahətüs Sudur, s. 333

² آن کس که ..

³ چرخ، یار... .

*dövlət o iqbal o izz o mövkəb ilə hər zaman,
səhni təxt o bəxti çətri xeyrə, ol sən padışah.
sənə düşman olanın olsun libası dayıma
təndə təshifi qəba, başında məqlubi küləh.*¹¹⁴

و معلوم میشود نگارنده این سفینه هم مثل صائب به دیوان نظامی که اینک در دسترس نیست دسترسی داشته است. حرم کعبه را به سلطان و هفت اقلیم خاک را به خت شاهی تشبیه کرده، پیراهن کعبه هم سبز و سر کعبه با منسوج سیاه پوشیده شده است. شاهان قدر خاصه سلجوقيان را شعار بوده که چتر سیاه بر سر داشته باشند» (گنجینه گنجوي ص 316).

Demək olar ki، şeir Səlcuq padşahlarından birinə xitabən yazılmışdır. Eləcə də Nizami «Şərəfnamə»də deyir:

«سیه پوش چترش چو عباسیان
زده سنگ بر طاس برطاسیان»

¹¹⁴ - təshif: təhrif, qələt. Məqlub: qəlb olunmuş düzlükdən qırraq, qələt. şeirin mənası: sənə düşman olanın əynində geyimi də, başında börkü belə yanlış (eldən ayrı!) olur. Yəni bütün varlığı qələt deməkdir.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz	3
Divani-Nizami haqqında mülahizələr	5
Divani-Nizamidə olan dil norması	8
Nizaminin türkçə və farsca oxşar tərkibləri	11
Türkçə divanda Nizaminin məmduhları	13
Xədiviyə nüsxəsində sıralama necə davam edir	17
Dr.H.Sədiqdən	20
Nizami Gəncəvinin türkçəmizdəki davamçıları	24
Yusif Şeyxi	26
Nizaminin qəsidəsi	33
Şeyxinin qəsidəsi	33
Tacəddin İbrahim Əhmədi	36
Nizami Çələbi Qaramani	43
Divani-Nizami Gəncəvi	46
Nərgiz	47
Səncər ilə Toğrul	51
Sultan Camal	55
Çıraq	58
Xədivi rüzigar	60
Çətri siyah	61

**DİVANI-NİZAMI
[GƏNCƏLİ]**

TÜRKÇƏ (AZƏRBAYCANCA)

[qəsidişlər- qəzəllər]

(Xədiviyyə nüsxəsi – Tehran nəşri əsasında)

Texniki redaktor: Rauf KƏRİMÖV
Bədii redaktor: Elnur ƏHMƏDOV
Səhifələyici: Fəxri VƏLİYEV
Korrektor: Suğra OSMANOVA

Yiğılmağa verilmişdir: 05.08.2006.

Çapa imzalanmışdır: 06.09.2006.

Nəşrin ölçüsü: 70x100 1/16. Ofset çapı.

Fiziki çap vərəqi: 4,0. Sifariş: 122. Sayı: 1000 ədəd.

Müqavilə qiyməti ilə.

N U R L A R

NEŞRİYYAT-POLİQRAFIYA MƏRKƏZİ

Bakı-Az1122, H.Zərdabi pr.-78. Tel: 4977021, 4971362.

Faks: 4971295. E-mail: office@nurprint.com